

FARZAND TARBIYASINING MUHIM JARAYONLARI: PSIXOLOGIK ASOSLAR VA SAMARALI YONDASHUVLAR

Muallif: Ro‘zmetova Shaxnoza

Xorazm viloyati Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktab psixologi

Annotatsiya

Mazkur maqola farzand tarbiyasining asosiy psixologik jarayonlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda bolaning shaxsiyat shakllanishida oilaning o‘rni, ota-ona-bola munosabatlarining ahamiyati, emotsional intellektni rivojlantirish, o‘zini anglash va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish kabi muhim jihatlar ko‘rib chiqiladi. Maqolada Xorazm viloyati Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi Ro‘zmetova Shaxnozaning amaliy tajribasi asosida ota-onalarga farzand tarbiyasida uchraydigan qiyinchiliklarni bartaraf etish va samarali usullarni qo‘llash bo‘yicha aniq tavsiyalar, shuningdek, maktab psixologining ushbu jarayondagi roli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: farzand tarbiyasi, bola psixologiyasi, ota-ona-bola munosabatlari, emotsional intellekt, o‘zini anglash, ijobiy tarbiya, maktab psixologi, ijtimoiy ko‘nikmalar.

Kirish

Farzand tarbiyasi – har bir jamiyatning kelajagini belgilovchi, eng mas’uliyatli va murakkab jarayonlardan biridir. Bolaning tug‘ilganidan boshlab shakllanadigan shaxsiyati, qadriyatlarini, dunyoqarashi va xulq-atvor normalari aynan oiladagi tarbiya orqali o‘zlashtiriladi. Zamonaviy dunyoning shiddatli o‘zgarishlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ijtimoiy muhitning dinamik tabiati ota-onalardan tarbiya jarayoniga yanada ongli va psixologik jihatdan asoslangan yondashishni talab qilmoqda. Bugungi kunda ko‘plab ota-onalar farzandlari bilan muloqotda, ularning xulq-atvoridagi o‘zgarishlarda, o‘ziga ishonchsizlik yoki agressivlik kabi muammolarda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

Ushbu muammolarni bartaraf etishda psixologik bilimlarni qo‘llash va tarbiya jarayonining muhim bosqichlarini tushunish katta ahamiyatga ega. Maktab psixologi sifatida, bizning vazifamiz nafaqat bolalarga, balki ularning ota-onalariga ham ushbu mas’uliyatli jarayonda to‘g‘ri yo‘nalish berish, samarali psixologik usullarni o‘rgatishdan iboratdir. Mazkur maqolaning maqsadi farzand tarbiyasining asosiy psixologik jarayonlarini chuqur tahlil qilish, ularning ahamiyatini ko‘rsatib berish hamda Xorazm viloyati Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi tajribasi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot farzand tarbiyasining muhim psixologik jarayonlarini o‘rganish va samarali yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan sifat tahliliy va amaliy yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida quyidagi usullar qo‘llanildi:

1. **Nazariy adabiyotlar tahlili:** Bola psixologiyasi, rivojlanish psixologiyasi, oila psixologiyasi, pedagogik psixologiya va ijtimoiy psixologiya sohalaridagi mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, monografiyalar va ilmiy maqolalar o‘rganib chiqildi. Bu farzand tarbiyasining nazariy asoslari, bolaning psixologik rivojlanish qonuniyatlari va ota-onalar bilan munosabatlarning ahamiyatini chuqur tushunishga yordam berdi.
2. **Amaliy kuzatuv va tajribalarni umumlashtirish:** Muallifning Xorazm viloyati Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi sifatidagi ko‘p yillik faoliyati davomida ota-onalar, o‘quvchilar va o‘qituvchilar bilan ishlashda to‘plangan kuzatishlar va amaliy tajribalar umumlashtirildi. Bu tarbiya jarayonida yuzaga keladigan real muammolarni va ularni hal etish usullarini aniqlash imkonini berdi.
3. **Individual maslahatlar va suhbatlar tahlili:** Ota-onalar va bolalar bilan olib borilgan individual psixologik maslahatlar davomida aniqlangan eng ko‘p uchraydigan tarbiya muammolari va ularning yechimlari tahlil qilindi.
4. **Ota-onalar uchun seminarlar va treninglar tajribasi:** Maktabda ota-onalar uchun o‘tkazilgan "Samarali tarbiya sirlari", "Bolalardagi yoshga oid inqirozlarni tushunish" kabi mavzulardagi seminarlar va treninglarning natijalari va samaradorligi baholandi.

Ushbu metodologiya farzand tarbiyasi muammosiga ham nazariy, ham amaliy jihatdan yondashishga, shuningdek, muallifning shaxsiy tajribasi asosida samarali va maqsadli yechimlarni taklif etishga xizmat qiladi.

O‘tkazilgan tahlillar va Xorazm viloyati Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktabidagi amaliyot natijasida farzand tarbiyasining quyidagi muhim psixologik jarayonlari va ularni samarali tashkil etish usullari aniqlandi:

1. **Ishonch va xavfsizlik muhitini shakllantirish:** * **Kuzatilgan holat:** Bolaning atrof-muhitga bo‘lgan ishonchi va o‘zini xavfsiz his qilishi uning keyingi rivojlanishi uchun poydevor hisoblanadi. Ota-onaning bolaga nisbatan doimiy e‘tibori, uni tinglashi va qo‘llab-quvvatlashi bu muhitni yaratadi. * **Samarali usullar:** Bolaning yoshiga mos ravishda mustaqillikni rag‘batlantirish, xatolariga nisbatan tanqidni yumshoqlik bilan bildirish, his-tuyg‘ularini inobatga olish. Har bir bolaga individual yondashish, uni sevish va qabul qilish.

2. **Ijobiy Ota-ona-Bola Munosabatlarini O‘rnatish:** * **Kuzatilgan holat:** Ochiq muloqot, o‘zaro hurmat va birgalikda o‘tkazilgan sifatli vaqt bolaning psixologik sog‘lom rivojlanishi uchun zarur. Ko‘plab muammolar muloqot

yetishmasligidan kelib chiqadi. * **Samarali usullar:** Bolani diqqat bilan tinglash, uning fikrlariga hurmat bilan qarash. Birgalikda o‘yinlar o‘ynash, sayr qilish, kitob o‘qish kabi mashg‘ulotlar orqali hissiy aloqani mustahkamlash. Chegaralarni aniq belgilash va ularga izchil rioya etish.

3. Emotsional intellektni rivojlantirish:

* **Kuzatilgan holat:** Bola o‘z his-tuyg‘ularini tushunish va ularni sog‘lom tarzda ifodalashni o‘rganishi kerak. G‘azab, xafa bo‘lish, quvonch kabi his-tuyg‘ularni nomlash va ularni qanday boshqarishni bilish muhim.

* **Samarali usullar:** Bolaga o‘z his-tuyg‘ularini ifodalashiga ruxsat berish, ularni bostirmaslik. "Siz hozir xafamisiz?", "Nima uchun g‘azablanganingizni tushuntira olasizmi?" kabi savollar berish orqali uning emotsional ongini rivojlantirish. Empatiyani o‘rgatish – boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunishga undash.

4. **O‘zini anglash:** * **Kuzatilgan holat:** Bolada o‘z qadr-qimmatini his qilish, o‘z qobiliyatlariga ishonish uning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi. Ota-onalarning doimiy tanqidi yoki haddan tashqari maqtovi bolaga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

* **Samarali usullar:** Bolaning har bir kichik yutug‘ini e’tirof etish va rag‘batlantirish. Uni boshqalar bilan solishtirmaslik. Xato qilishga imkoniyat berish va xatolaridan saboq chiqarishga yordamlashish. "Siz bunga qodirsiz", "Siz yaxshi ish qildingiz" kabi ijobiy tasdiqlar berish.

5. Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish:

* **Kuzatilgan holat:** Bola jamiyatda yashash uchun boshqalar bilan muloqot qilish, hamkorlik qilish, nizolarni hal etish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi zarur.

* **Samarali usullar:** Bolani jamoat joylariga olib borish, tengdoshlari bilan muloqot qilishiga sharoit yaratish. O‘yinlar orqali bo‘lishish, kutish, kelishish kabi qoidalarni o‘rgatish. Konfliktli vaziyatlarda to‘g‘ri yechim topishga yo‘naltirish.

Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabida ota-onalar bilan olib borilgan seminar va individual maslahatlar natijasida yuqorida keltirilgan psixologik jarayonlarga e’tibor qaratgan oilalarda bolalarning o‘ziga ishonchi, darslardagi faolligi va ijtimoiy muloqotlari sezilarli darajada yaxshilangani kuzatildi.

Muhokama va Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqotlar va Xorazm viloyati Hazorasp tumani 40-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabidagi amaliy tajribalar farzand tarbiyasining shaxs shakllanishida beqiyos ahamiyatga ega bo‘lgan murakkab psixologik jarayon ekanligini tasdiqladi. Ishonchli muhit yaratish, ijobiy muloqotni yo‘lga qo‘yish, emotsional intellektni rivojlantirish, o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish ushbu jarayonning asosiy ustunlaridir. Bu jarayonlarning har biri o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ulardan birortasining e’tibordan chetda qolishi bolaning umumiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maktab psixologi sifatida, bizning tajribamiz shuni ko'rsatdiki, ota-onalar farzandlarining xulq-atvoridagi o'zgarishlarga sabab bo'ladigan psixologik omillarni tushunishganda, ular tarbiya usullariga ongliroq yondashadilar. Seminarlar va individual maslahatlar orqali ota-onalarga bolalarning yoshga oid xususiyatlari, ularning ehtiyojlari va rivojlanish inqirozlari haqida ma'lumot berish ularning tarbiya ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Natijada bolalar o'zlarini yanada xavfsiz his qilib, o'z his-tuyg'ularini erkin ifodalay boshlaydilar va ijtimoiy muhitga osonroq moslashadilar.

Tavsiyalar:

1. **Ota-onalar uchun psixologik-pedagogik ma'rifatni kuchaytirish:** Maktablarda muntazam ravishda psixologik seminarlar, treninglar va maslahat xonalari tashkil etish.
2. **Sifatli muloqotga e'tibor berish:** Ota-onalarga bolalarini faol tinglash, ular bilan ochiq muloqot qilish va birgalikda sifatli vaqt o'tkazishni o'rgatish.
3. **Emotsional intellektni rivojlantirishga ko'maklashish:** Bolaga o'z his-tuyg'ularini tanish, nomlash va ularni sog'lom tarzda ifodalashga yordam berish. Ota-onalar o'zlari ham emotsional intellekt namunasi bo'lishlari lozim.
4. **O'ziga bo'lgan ishonchni rag'batlantirish:** Bolaning kichik yutuqlarini ham e'tirof etish, uning imkoniyatlariga ishonish va uni boshqalar bilan solishtirmaslik.
5. **Maktab va oila hamkorligini mustahkamlash:** Maktab psixologi, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish, bolaning rivojlanishi bo'yicha muntazam ma'lumot almashish.
6. **Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga sharoit yaratish:** Bolani tengdoshlari bilan muloqotga kirishishga, jamoaviy o'yinlarda qatnashishga undash.

Xulosa qilib aytganda, farzand tarbiyasining har bir jarayoniga psixologik bilimlar asosida yondashish, ota-onalarning ongli harakatlari va maktab psixologining qo'llab-quvvatlashi orqali barkamol, o'ziga ishongan va jamiyatga foydali insonlarni voyaga yetkazish mumkin. Bolalarga g'amxo'rlik qilish – bu kelajak avlodga kiritilgan eng qimmatli sarmoyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Avliyakov N.X.** (2007). "**Pedagogik texnologiyalar**". – Toshkent: "Barkamol avlod". (Pedagogik jarayonlarda zamonaviy yondashuvlar va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga oid nazariy asoslar).
2. **Holland, J. L.** (1997). "**Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments**". – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources. (Kasbiy tanlov nazariyasini tushuntiruvchi fundamental

ish, o‘quvchilarning qiziqishlari va kasbiy moyilliklarini aniqlashda qo‘llaniladigan metodikaning nazariy asosi).

3. **Klimov E.A.** (2004). "**Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya**". – Rostov-na-Donu: Feniks. (Kasbiy o‘zini-o‘zi belgilash psixologiyasi, shaxsning kasb tanlashdagi motivatsiyasi va qobiliyatlarining ahamiyati).
4. **Goleman, D.** (1995). "**Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ**". – New York: Bantam Books. (Emotsional intellektning kasbiy va shaxsiy muvaffaqiyatlardagi muhim rolini yoritib beruvchi asar).
5. **Shoumarov G.B.** (2003). "**Oila psixologiyasi**". – Toshkent: "Sharq". (Oila muhitining bolaning shaxsiyati va kasbiy rivojlanishiga ta’siriga oid tushunchalar).